

BOZZAY RÉKA

egyetemi docens
DE BTK Néderlandisztika Tanszék
<https://orcid.org/0000-0002-3057-000X>
bozzay.reka@arts.unideb.hu

FORRÓ IMRE UTRECHTI TANULMÁNYAI AZ 1930-AS ÉVEKBEN

A magyar diákok 20. századi hollandiai egyetemjárásának történetében fontos szerepet játszott az 1761-ben alapított utrechti Stipendium Bernardinum. Számos magyar teológus nyerte el az ösztöndíj támogatását. Forró Imre a debreceni teológiai tanulmányai végeztével nyert felvételt Utrechtbe, ahol három évet töltött el, majd kutatása folytatására még egy évet pályázott és nyert el az ösztöndíjbizottságtól. Jelen tanulmány Forró diákéveinek több aspektusát vizsgálja: a tanulmányait, a korabeli diákéletet és az 1930-as években megkezdett kutatómunkát, a franekeri magyar peregrináció történetének feldolgozását. Minden élettörténet egyedi, mégis a külföldön tanulók tanulmányai és hétköznapijai számos hasonlóságot mutatnak egymással.

Kulcsszavak: Utrecht, Stipendium Bernardinum, Forró Imre, franekeri magyar peregrináció

IMRE FORRÓ'S STUDIES IN UTRECHT IN THE 1930S. The Stipendium Bernardinum in Utrecht, founded in 1761, played an important role in the history of Hungarian students' university studies in the Netherlands in the 20th century. Many Hungarian theologians have been awarded scholarships. Imre Forró was admitted to Utrecht after completing his theological studies in Debrecen. He spent first three years in Utrecht, and then applied for and won another year of scholarship from the scholarship committee to continue his research. The present paper examines several aspects of Forró's student years: his studies, his student life at the time, and the research work he began in the 1930s, and the history of the Hungarian peregrination to Franeker. Each life story is unique, yet the studies and daily lives of the students abroad share many similarities.

Keywords: Utrecht, Stipendium Bernardinum, Imre Forró, Hungarian peregrination in Franeker



Beérkezett: 2024. 02. 15.
Közlésre elfogadva: 2024. 05. 15.
Copyright GERUNDIUM

Bevezetés

A magyar diákok huszadik századi hollandiai tanulmányában – az elmúlt évszázadokhoz hasonlóan – nagyon fontos szerepet játszott az utrechti Stipendium Bernardinum ösztöndíj. Az alapító, Daniel Guillemszoon Bernhard végakarátának megfelelően magyar és pfalzi diákok utrechti tanulmányainak finanszírozását biztosította egy 9000 angol font bankrészvényekből álló alap, melynek éves kamatát osztották szét a diákok között.¹ A 20. században is több – Trianon után elsősorban az anyaországból származó – teológus hallgató részesült ebben a támogatásban. Jelen tanulmány Forró Imre, későbbi kenderesi segédlelkész utrechti diákéveit dolgozza fel. A dolgozat kitér a hollandiai ösztöndíjas hely elnyerésére, majd bemutatja – fotók segítségével is – a korabeli diákéletet. Bár a tanulmányban egy személy életének egy rövidebb szakaszát vizsgáltam, mégis igyekeztem ezt az élettörténetet szélesebb kontextusba helyezni, bemutatva általában is a két világháború közötti utrechti diákéletet. A források jelentős része Forró Imre családjának gyűjteményéből származik, melynek egy részét Forró Imre lánya a Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltárának adományozta, másik része a család tulajdonában maradt.² Az utrechti évek bemutatását hollandiai és magyar gyűjteményekben található levéltári és könyvtári iratok segítették.

Forró magyarországi diákévei

Forró 1910. augusztus 26-án született Kenderesen gazdálkodó családban. Édesapja, Forró Imre kenderesi, édesanyja, Ábri Eszter kisújszállási születésű volt. Szülei – körülményeikhez képest – igyekeztek jó nevelésben részesíteni fiukat. Elemi iskoláit Kenderesen végezte 1916 és 1920 között, gimnáziumba Kisújszállásra járt 1920-tól 1928-ig. Az érettségi után Debrecenben iratkozott be az egyetemre, ahol teológiát és klasszika filológiát hallgatott. 1930-ban teológiai alapvizsgát tett, majd 1932-ben, hosszú és súlyos tüdőbetegség után, kápláni oklevelet szerzett.³ Pihenés és nyelvtanulás céljából 1932 júliusában Klagenfurtba utazott.⁴

¹ W. M. SCHINKELSHOEK, *Het Stipendium Bernardinum in alle toonaarden bezongen, Doktori értekezés* (KRE, 2012), 13. [http://corvina.kre.hu:8080/phd/WM_Schinkelshoek_ertekezés_\(holland\).pdf](http://corvina.kre.hu:8080/phd/WM_Schinkelshoek_ertekezés_(holland).pdf). Hozzáférés: 2024. 01. 12.

² Ezúton szeretnék köszönetet mondani dr. Pethő Ferencné Forró Hajnalkának, hogy édesapja dokumentumait és fényképeit rendelkezésemre bocsátotta.

³ *Forró Imre önéletrajza*. Dr. Pethő Ferencné Forró Hajnalka magángyűjteménye. Évszám nélkül.

⁴ Tiszántúli Református Egyházkerület levéltára (a továbbiakban TtREL) I. 27. b. Kéziratok, tanulmányok, levelek, 136–152. Forró Imre dokumentumai, 142. d. Forró Imre német nyelvű önéletrajza. 1936. március 24.

Utrechti tanulmányok

A debreceni hittudományi karon bevett gyakorlat volt, hogy a tehetséges diákokat valamelyik külföldi egyetemre küldték tanulni. Forró Imre szorgalmas, jó tanuló volt, így őt is kiválasztották azon diákok közé, akik külföldön tanulhattak. Forró elsőször 1930-ban Kállay Kálmán professzor ajánlotta a holland gereformeerd egyház zsinatának figyelmébe, és kérte, hogy egyik iskolájukban helyezték el.⁵

A hollandiai református egyházi szervezet rövid magyarázatra szorul. Hollandiában az államegyház a kálvini alapokon álló ún. Hervormde Kerk volt, a 19. században Hollandia lakosságának közel 55%-a tartozott ide.⁶ Az egyház belülről közel sem volt azonban egységes, a 19. században két egyházszakadás is történt: 1834-ben és 1886-ban. Ez utóbbi vezetője Abraham Kuyper lelkész és államférfi volt. A két egyházszakadással létrejött egyházak 1892-ben egyesültek, és megalakult az ún. Gereformeerde Kerken in Nederland.⁷ Ravasz László dunamelléki püspök visszaemlékezései szerint a Gereformeerde Kerkkel elsőször Sebestyén Jenő, egykori utrecht diák, későbbi budapesti professzor került kapcsolatba, és terelte a gereformeerd egyház vezetőinek figyelmét Magyarország és az itteni református egyház felé.⁸ A magyar református teológiák igyekeztek mind a két nagy holland református irányzattal jó viszonyt ápolni, ugyanakkor ügyeltek arra, hogy a magyar református egyházon belül nehogy a hollandhoz hasonló szakadás menjen végbe.

A gereformeerd egyháznak két iskolája volt, az egyik az amszterdami Szabad Egyetem (Vrije Universiteit), a másik a kampeni teológiai főiskola. A gereformeerd egyház 1923-as utrecht zsinatán elhatározták, hogy létrehoznak egy magyar hallgatók támogatásával foglalkozó Magyar Bizottságot (Deputaatschap Hongaren), amely ösztöndíjas helyeket biztosít a két említett iskolában magyar teológusoknak. Ezekre a helyekre Budapestről, Debrecenből, Pápáról és Sárospatakról, illetve határon túli magyar református iskolákból is pályáztak.⁹

Kállay a hollandiai Magyar Bizottsághoz írt ajánlásában két diákot említett, Sípos Károlyt, egy elhunyt lelkész gyermekét, a második helyen pedig Forró Imrét, aki ekkor még csak harmadéves volt a debreceni teológián. Kállay az ajánlólevelében arra is kitért, hogy más évfolyamokról senkit sem tud ajánlani, aki annyira buzgó gereformeerd lenne, mint Forró. Szegény fiú, nagyon szorgalmas, sokszor figyelmeztetni kell, hogy figyeljen az egészségére, mert állandóan a könyvei között ül, és félő, hogy túlhajtja

⁵ HUA Nummer toegang 1455, Inventarisnummer 10 Archief van het deputaatschap voor de steunverlening aan Hongaarse studenten. Forró Imre.

⁶ Ben SPEET, *De tijd van burgers en stoommachines 1800–1900* (Zwolle: Waanders, 2007), 105–106.

⁷ Maarten J. AALDERS, *Holland–magyar protestáns kapcsolatok a két világháború között* (Budapest: Kálvin Kiadó, 2023), 15.

⁸ RAVASZ László, *Emlékezéseim* (Budapest: Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1992), 222.

⁹ AALDERS, *Holland–magyar...*, 317–318., 323.

magát. Saját erejéből soha nem lenne lehetsége eljutni Hollandiába, viszont nagyon szeretne a hollandiai gereformeerd étellel megismerkedni. Németül jól beszél, szerény, jó fiú. Kállay azt is hozzátette, hogy a két fiatal kizárólag a gereformeerd egyház helyére pályázott, Utrechtbe nem, így kívánva elkerülni a múltban felbukkanó kellemetlenségeket. Ráadásul – a professzor szerint – ez a két fiatal lenne fogékony a gereformeerd hitéletre.¹⁰ Forró kuratóriumhoz intézett leveléből kiderül, hogy Kampenbe nyújtott be pályázatot az 1930–31-es tanévre. Önéletrajzába azt is beleírta, hogy a pályázat évében megbetegedett, és még mindig nem sikerült teljesen helyrejönnie.¹¹



1. kép. A Stipendium Bernardinum felvételi értesítője
(1932. június 23.)

A bizottság iratai között nem találtam meg a Forró elutasító határozatot, de az nyilvánvaló, hogy nem kapta meg az ösztöndíjat. Két évvel később, 1932. június 30-án ugyanis az utrechti Stipendium Bernardinum ösztöndíjbizottságától érkezett egy levél, melyben a kuratórium nevében A. Noordzij professzor értesítette Forró, hogy évente 1300 guldenes ösztöndíjat nyert el, melyet legfeljebb hároméves időtartamra kaphat meg, amennyiben minden év végén a kuratórium megalégedésére teljesíti a korábban meghatározott tárgyakból a vizsgáit. A kuratórium visszajelzést várt Forrótól, hogy

¹⁰ Het Utrechts Archief Nummer (a továbbiakban HUA) toegang 1455, Inventarisnummer 1 Archief van het deputaatschap voor de steunverlening aan Hongaarse studenten. Ingekomen stukken en minuten van uitgegane stukken, 1923–1934, 1953–1954. Kállay Kálmán levele a kuratóriumhoz, Debrecen, 1930. április 22.

¹¹ HUA Nummer toegang 1455, Inventarisnummer 10 Archief van het deputaatschap voor de steunverlening aan Hongaarse studenten. Forró Imre.

el tudja-e fogadni az ösztöndíjat.¹² Látható, hogy Debrecen nem egyértelműen tette le a voksát egyik vagy másik holland református iskola mellett. Utrecht nem tartozott a gereformeerd iskolák közé, és noha korábban Kállay Forró egyházi élethez való hozzáállása miatt ajánlotta a gereformeerd iskolák egyikébe, az elutasítás után minden további nélkül mehetett a nem szigorú református elveket képviselő utrechti teológiára. Debrecenben tehát a cél inkább a hollandiai tanulmányok lehetővé tétele volt, nem pedig a holland református egyházak közötti választás.

Az utrechti oktatás

A Hollandiában ösztöndíjat elnyert diákok életében természetesen tanulmányaik végzése volt a legfontosabb. Forró maga tájékoztatta a debreceni teológia diákságát az utrechti tanítási rendszerről a kollégium diáklapjába küldött beszámolójában. Számára a magyar rendszerrel szemben az egyik legfeltűnőbb különbség az volt, hogy a professzorok és a hallgatók függetlenek egymástól, a diákság nagy autonómiával és szabadsággal rendelkezik. Ez megmutatkozik az órákon is, ahol a diákság előadás közben is kérdezhetett a professzoroktól. A diákoktól több önálló munkát vártak el, például az ó és új exegézis tárgyalása a szemeszter elején a diákoknak kiadott egy-egy bibliai részlet alapján történt, melyet mindenki írásban volt köteles elkészíteni, utána pedig az előadásokon az így feldolgozott anyagot beszélték meg a professzor vezetésével. Ehhez szükséges, hogy a diákság könyvtárba járjon, ahonnan a könyveket egy hónapra lehetett kivenni. A Magyarországon is használt német típusú szemináriumi rendszert nem ismerték Hollandiában. Az órák száma tárgyanként és hetente is sokkal kevesebb volt, mint Debrecenben, a teológusoknak Utrechtben 15-20 órájuk volt. A tanulási módszereket is másnak látta Forró, mint a magyart. Nem voltak használatosak kompendiumok, jegyzetek, nem írtak a diákokkal jelenléti ívet. Mindenki maga jegyzetelt az előadásokon, legalább arany töltőtollal, ahogy azt Forró külön is kiemelte. A magyarországi rendszeres kollokválás ismeretlen volt, a teológusoknak csak alapvizsgát, kápláni és papi vizsgát kellett tenniük.¹³

Az Utrechtben tanuló ösztöndíjasokkal szemben viszont szigorú követelményeket támasztottak mind a holland, mind a magyar professzorok. Míg a kora újkorban Hollandiában tanuló peregrinusok a kor szokásai szerint latinul tanultak itthoni kollégiumaikban és a külföldi egyetemeken egyaránt, a 20. században viszont már a holland volt az oktatás nyelve.¹⁴ A Hollandiában ösztöndíjjal tanulóknak – így Forróknak is – az első évben a nyelvet kellett elsajátítaniuk, miközben már holland nyelvű órákat

¹² *Stipendium Bernardinum kuratóriumának levele*. Dr. Pethő Ferencné Forró Hajnalka magángyűjteménye, Utrecht, 1932. június 21.

¹³ FORRÓ Imre, „Levél Utrechtből”, *Közlöny. A debreceni teológus ifjúság lapja*, 1933. május, 5.

¹⁴ 1876-ban fogadták el azt a törvényt, mely szerint a hollandiai felsőoktatás nyelve a holland lett. A. J. VERVOORN, „Kleine frontberichten uit een vergeten taalstrijd”, *Ons erfdeel*, 24(1981): 457.

látogattak, melyekből vizsgát is kellett tenniük. Forró önéletrajzából tudjuk, hogy első utrecht-i évében A(rie) Noordtzij, J(an) A(nthony) Cramer, D(aniel) Plooy és J(ohannes) Severijn professzoroknál vizsgázott.



2-4. kép. Noordtzij professzor



Cramer professzor



Plooy professzor

Az első év rendkívül megerőltető volt a számára. Talán professzorai javaslatára töltötte a nyarat a német nyelv tanulásával Wuppertal-Elberfeld-Barmenben Johann Kühler-Kaufmann lelkészénél.¹⁵ Elképzelhető, hogy bevett gyakorlatnak számított, hogy a tehetséges magyar diákokat a nyári szünetben Németországba küldték, mert Segesváry Lajos önéletrajzában szintén arról számolt be, hogy egy év intenzív nyelv és teológiai tanulmányok után Wuppertalba küldték, és ugyancsak a Kühler-Kaufmann családnál vendégeskedett.¹⁶ Forró Wuppertalban ismerkedett meg Hermann Friedrich Kohlbrugge holland református egyházával, a lelkésszeminárium vezetőjével, Niesel professzorral és Hesse lelkésszel, illetve a német egyházpolitikai vitákkal (német keresztények és a hitvalló egyház).



5. kép. Johann Kühler-Kaufmann lelkész és felesége



6. kép. Kühlerék háza,
ahol Forró a nyarat töltötte

Az Utrechtben töltött második évében hazai vizsgájára is készülnie kellett Csikesz Sándor professzor témavezetése mellett. Közben Hollandiában is várt rá vizsga

¹⁵ TtREL I. 27. b. 142. Forró Imre német nyelvű önéletrajza. 1936. március 24.

¹⁶ Lewis SEGESVARY, *I give you a new land* (Minneapolis: Osterhus Publishing House, sine dato), 12.

H(erman) Th(eodorus) Obbink, Cramer, A(nnéus) M(arinus) Brouwer és M(aarten) van Rhijn professzoroknál.¹⁷

Itthon segédlelkészi vizsgát tett,¹⁸ és 1934. június 1-től szeptember 5-ig szülőfalujában, Kenderesen Csánky Benjámintal mellett végezte segédlelkészi gyakorlatát.¹⁹ 1934. október 19-én Debrecenben megszerezte lelkészi képesítését. Dolgozata címe: Kálvin igehirdetése homiletikai valláspedagógiai szempontok alapján és liturgiája. Lectio continua.²⁰ Ezt követően újra kiutazott Utrechtbe a harmadik ösztöndíjas évre. Ekkor kezdett bele kutatásába a holland–magyar egyházi-teológiai kapcsolatokról. 1935 júniusában két hétig kutatott Leeuwardenben a fríz tartományi levéltárban a 17–18. században Franekerben tanult magyar diákok nyomait keresve. A kutatása elvégzését a kuratórium egy negyedik ösztöndíjas évvel is támogatta. 1935 nyarán a debreceni könyvtárakban végzett kutatómunkát, de közben elkezdte Hollandiában a fríz akadémia egykori dokumentumainak feldolgozását.²¹



7–8. kép. Obbink professzor



Van Rhijn professzor

Utolsó évéből maradt fenn egyetemi jegyzete, melyet 1935 őszén kezdett el írni a professzorok különböző előadásain. Találunk benne például holland nyelvű írásokat Van Rhijn professzor egyháztörténeti és dogmatörténeti óráiról, Obbink professzor ókori (Babilónia és Asszíría) vallástörténeti előadásairól, de Forró maga is írt bele magyarul glosszákat és aforizmákat.²²

Bár a kora újkorban Utrechtben nem mindig volt szokás beiratkozni, a 20. századi hallgatók hivatalosan is regisztrálták magukat az egyetemen. A modern kor elvárásainak megfelelően az immatrikulált hallgatók fényképes igazolványt kaptak, melyek birtokában egyetemi órákat látogathattak, és bejuthattak minden egyetemi intézménybe és gyűjteménybe.

¹⁷ TtREL I. 27. b. 142. Forró Imre német nyelvű önéletrajza. 1936. március 24.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Uo.

²⁰ *Forró Imre önéletrajza*. Dr. Pethő Ferencné Forró Hajnalka magángyűjteménye. Évszám nélkül.

²¹ TtREL I. 27. b. 142. Forró Imre német nyelvű önéletrajza. 1936. március 24.

²² *Forró Imre egyetemi jegyzete az 1935-36-os tanévről*. Dr. Pethő Ferencné Forró Hajnalka magángyűjteménye. Évszám nélkül.



9. kép. Forró Imre beiratkozását igazoló dokumentumok

Utrechti szállás

Hollandiába érkezve a legégetőbb probléma a szállás kérdése volt. A diákok valószínűleg – ahogyan az a kora újkorban is lehetett – már itthonról igyekeztek maguknak szállást találni. Ahogy az elmúlt évszázadokban, úgy a 20. században is informális csatornákon keresztül juthattak szobához, és laktak akár többen is magyarok ugyanannál a szállásadónál. Forró Utrechtből küldött beszámolójában írta, hogy internátusok Hollandiában nincsenek, hanem a diákok családoznál vagy ún. hónapos szobákban laktak. Havi kiadása egy diáknak 100-150 holland forint (kb. 400 pengő) volt, ami Magyarországon egy évre is elég lenne.²³ Forró az első évben a Spaarnestraat 53.-ban lakott,²⁴ de sok időt töltött magyar diáktársainál a Maasstraat 60.-ban, akik a Juckers családnál vendégeskedtek. 1934-től már Forró nevéhez is ezt a címet jegyezte be a diákévkönyv.²⁵ A családfő, Petrus Juckers biztosítási ügynökként dolgozott, a felesége Dieuwke Terpstra háztartásbeli volt. A család lánygyermeké – Janna Johanna, akit a magyarok mókásan Janikának becéztek – jó kapcsolatot ápolt a náluk lakó ifjú magyar teológusokkal, végül a veszprémi születésű, 1920-as gyermekvonattal Hollandiába került²⁶ Tarnóczy Imre orvostanhallgatóhoz ment feleségül.²⁷ Hollandiában protestáns szokás szerint nem tartják számon a névnapokat, de a Juckers család a magyarok hagyományát követve, novemberben együtt ünnepelte magyar barátaival Tarnóczy és Forró Imre névnapját.

²³ FORRÓ, „Levél...”, 6.

²⁴ Sz. n., *Utrechtsche studenten almanak voor 1933* (Utrecht: P. den Boer, 1932), 468.

²⁵ Sz. n., *Utrechtsche studenten almanak voor 1934* (Utrecht: P. den Boer, 1933), 440.

²⁶ Sz. n., „Nederlandse militairen worden Nederlander”, *De Nederlander*, 1947. január 11., 3.

²⁷ HUA Toegangnummer: 463_738-01 Burgerlijke stand van de gemeenten in de provincie Utrecht 1903-1942. Nr. 217.



10. kép. Janna Johanna Juckers és a magyar teológusok a Maasstraat 60. előtt



11. kép. Imre nap 1934-ben a Juckers családnál, Forró a kép jobb szélén ül

A Hollandia és Magyarország közti nagy távolság és a magas útiköltség miatt nem volt szokás a karácsonyi szünetben sem hazautazni. Az Utrechtben tanuló teológusok így együtt ünnepeltek a vendéglátó családdal. Az egyik megmaradt karácsonyi fotón Forró Imrét és Pákozdy László Márton – későbbi teológus professzort – együtt láthatjuk a Juckers családdal.



12. kép. Karácsony Juckerséknél, Forró az álló sorban jobbról a második

A fiatal magyar teológusok hétköznapi élete sokban hasonlított a hollandok mindennapjaihoz. A legfontosabb (és nyilván legolcsóbb) közlekedési eszköz a bicikli

volt, a hallgatók kerékpáron jártak órákra.²⁸ Az alábbi képen Pákozdy Lászlóval éppen a Maasstraaton tekernek keresztül.



13. kép. Forró és Pákozdy

Kapcsolatok

A magyar diákok természetesen sok időt töltöttek el egymás társaságában. Nem meglepő, hogy a honfitársak keresték az egymással való kapcsolatot. Utrechtben az egyetemistákon kívül is éltek magyarok, akikkel természetesen az egyetemi tanulmányokat folytató diákok is ismeretséget kötöttek. Forró Imre hagyatékában fényképes bizonyítékok maradtak ezekre a kapcsolatokra. Az alábbi fényképen az Utrechtben tanuló bernardisták Egressy Lajos (b1), Segesváry Lajos (b3), Forró Imre (j2) és Fáber-Kovács Gyula (j1) együtt láthatók a már korábban említett Tarnóczy Imrével (b2) és Horváth Lajossal (j3) 1933. február 22-én Utrechtben. Ez utóbbi zsámbéki születésű zenész Utrechtben lakott, zenész családból származó magyar felesége, Farkas Rozália pedig szüleivel együtt élt Utrechtben.²⁹

²⁸ FORRÓ, „Levél...”, 5.

²⁹ HUA 463 Burgerlijke Stand van de gemeenten in de provincie Utrecht 1903–1942, Inventaris nummer 728–02, Aktenummer 623.



14. kép. Utrechti magyarok



15. kép. Forró és barátai Bánki Ödönnél

Forró ismeretséget kötött Bánki Ödön ideggyógyással, az 1957-ben megalakuló Hollandiai Magyar Szövetség későbbi elnökével. Két magyar diáktársával keresték fel Bánkit és holland feleségét Bilthovenben.

Magyarok felekezettől függetlenül tartottak fenn kapcsolatokat olyan személyekkel, akik jó barátságot ápoltak Magyarországgal. Forró és az utrechti magyarság ismeretségi körébe tartozott az Utrechtben élő evangélikus lelkész, J(ohan) A(dolph) Rust is. A lelkész kiterjedt nemzetközi kapcsolatokkal rendelkezett, Európa-szerte számos egyházi rendezvényen képviselte a holland evangélikus egyházat, így 1931-ben Pápán, a Kollégium alapításának négy-száz éves évfordulóján is. Rust több egyházi éneket is komponált.³⁰ A következő oldalon az első képen magyarokkal játszik együtt, a másodikon nagyobb csoport fiatallal, többek között Forró Imrével látható.

³⁰ Sz. n., „Dr. J. A. Rust veertig jaar predikant”, *De Telegraaf*, 1935. november 30., 13.



16. kép. J. A. Rust utrechti evangélikus lelkészrel



17. kép. Forró a jobb oldali képen az álló sorban balról a második

Forró szeme – számos honfitársához hasonlóan – megakadt egy csinos holland hölgyön. Erről a nőismerőséről sokat nem lehet tudni. Ansnak hívták, és Forrónak komoly szándékai voltak vele kapcsolatban, szívesen feleségül vette volna. Az ifjú hölgy azért keltette fel az érdeklődését, mert kedves és aranyos volt, illetve fontos szempontként említette, hogy jól ért a háztartáshoz is. Ansnak írt levele piszkozatából tudjuk, hogy nem titkolta el egészségügyi problémáit sem. Hosszú hollandiai tartózkodása alatt megismerte a hollandokat, látja, hogy meglehetősen individualista nép. Arról is beszámol, hogy milyenek a magyarok, Magyarország, hogy meg kellene tanulnia magyarul a hölgynek, és Hollandiával összehasonlítva nagy a szegénység. Mégis bízott abban, hátha megtetszene Ansnak az ország.³¹ A házasságra végül nem került sor.

A Nemzetközi Diákklub

1929. május 7-én az Utrechti Egyetem kis auditóriumában alapították meg a nemzetközi diákklubot. Az alapításakor több célt fogalmaztak meg: Erősíteni kívánták a nemzetközi gondolatot azzal, hogy erősítik a nemzetközi diákok egymás közötti és holland diákokkal való kapcsolatát, illetve a Hollandiában tanuló külföldi diákok érdekeit kívánták érvényesíteni. A diákegyesület alakulásakor megválasztották az első tisztviselőket, köztük az elnököt is, egy kínai származású orvostanhallgatót,³² aki az Unitas utrechti holland diákegyesületnek megköszönte, hogy a saját egyesületi helyiségüket heti egy estére a Nemzetközi Diákklub rendelkezésére bocsátotta.³³ A rektor is köszöntötte az egybegyűlteket, beszédéből az is kiderült, hogy az első tagok között voltak a magyarok

³¹ TtREL I.27. b. 140. d. Forró Imre levelének piszkozata Anshoz, évszám nélkül, valószínűleg 1936.

³² Sz. n., „Internationale club van studeerenden”, *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 1929. május 8., Avondblad B, 1.

³³ Sz. n., „Internationale club voor studeerenden”, *Vivos Voco. Studenten Maandblad*, 1929. május 15., 6e jaargang nummer 15., 115.

mellett kínaiak, németek, osztrákok, angolok, dél-afrikaiak, indonézok, suriname-iak és svédek. A klub nemcsak kellemes időtöltést kívánt biztosítani tagjainak, hanem a holland néppel és a holland kultúrával is meg kívánta ismertetni a tagokat.³⁴ A klub alapításáról a korabeli holland belföldi és gyarmati sajtó is részletesen beszámolt.³⁵ A klubesteket kezdetben minden csütörtök estén a Lucasbolwerk 8. szám egyik termében tartották.³⁶ A diákegyesületnek kezdetben csak férfi hallgatók voltak a tagjai, de 1932-ben csatlakozott az első hölgy is.³⁷ A klub a tanév végén jött létre, a nyári szünet után azonnal célul tűzte ki, hogy előadásokat és kirándulásokat szervezzen a tagjainak.³⁸ A kirándulásokat jórészt belföldre tervezték, hogy a külföldi hallgatók megismerkedhessenek a holland kultúrával. Így kirándulást szerveztek az amszterdami Gyarmati Intézetbe (Koloniaal Instituut te Amsterdam), ahol elsősorban a műkincseket tekintették meg.³⁹ Ugyancsak a holland nemzeti büszkeségnek számító noordwijki virágmezőkre és virágkiállításra is szerveztek autós kirándulást.⁴⁰ Magyar szempontból legizgalmasabb utazásként 1935-től és 1939-ig nyaranta Magyarországra látogattak a klubtagok, és augusztus 1. és 19. között részt vettek a Debreceni Nyári Egyetemen. Az utat a debreceni egyetemmel együttműködve szervezték, az úton idegenvezetőként és tolmácsként Tarnóczy Imre, a diákklub első titkára vett részt.⁴¹

³⁴ Sz. n., „Internationale club van studeerenden”, *Utrechtsch Nieuwsblad*, 1929. május 8., 3.

³⁵ Sz. n., „Internat. club van studeerenden”, *Algemeen Handelsblad*, 1929. május 9., 7.; Sz. n., „Intern. club van studeerenden”, *Amsterdammer*, 1929. május 10., 2.; Sz. n., „Intern. club van Studeerenden”, *De avondpost*, 1929. május 6., 11.; Sz. n., „Internationale Club van Studeerenden”, *Dagblad de Gooien Eemlander*, 1929. május 8., 4.; Sz. n., „Internationale Club van Studeerenden”, *De Koerier*, 1929. június 10., 6.; Sz. n., „Intern. club van Studeerenden”, *De Standaard*, 1929. május 10., 7.; Sz. n., „Intern. club van studeerenden”, *De Telegraaf*, 1929. május 6., 9.; Sz. n., „Industrieel [sic!] Club van Studeerenden”, *De Tijd*, 1929. május 10., 2.; Sz. n., „Internationale club van studeerenden”, *Het Vaderland*, 1929. május 8., 3.; Sz. n., „Internationale club van studeerenden”, *Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant*, 1929. május 7., 3.; Sz. n., „Internationale Club van Studeerenden”, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 1929. május 12., Vijfde Blad, 3.; Sz. n., „Internationale club van studeerenden”, *Soerabaiasch-Handelsblad*, 1929. június 11., Eerste Blad, l.n.; Sz. n., „Internat. Club van Studeerenden”, *De Maasbode*, 1929. május 5. Eerste Blad, 2.

³⁶ Sz. n., „Internationale club van studeerenden”, *Nieuwe Apeldoornsche Courant*, 1929. október 23., 6.

³⁷ Sz. n., „Internationale Club van Studeerenden”, *Vivos Voco*, 1932. február 15., 120.

³⁸ Sz. n., „Intern. Club van Studeerenden”, *De Avondpost*, 1929. október 23., 10.; Sz. n., „Internationale Club van Studeerenden”, *De Banier*, 1929. október 24., 4.; Sz. n., „Internationale Club van Studeerenden”, *Delftsche Courant*, 1929. október 23., 8.; Sz. n., „Internationale club van studeerenden”, *Deli Courant*, 1929. november 23., 7.; Sz. n., „Internationale Club van Studeerenden”, *De Tijd*, 1929. október 23., Derde Blad, 12.; Sz. n., „Interantionale club van studeerenden”, *Nieuw Rotterdamsche Courant*, 1929. október 23., Ochtendblad A, 3.; Sz. n., „Internationale Club van studeerenden”, *Soerabaiasch-Handelsblad*, 1929. november 27., Derde Blad, l.n.; Sz. n., „Internationale club van studeerenden”, *Utrechtsch Nieuwsblad*, 1929. október 23., 2.

³⁹ Sz.n., „Internationale Club van Studeerenden”, *Vivos Voco*, 1932. február 1., 105.

⁴⁰ Sz.n., „Internationale Club van Studeerenden”, *Vivos Voco*, 1932. május 2., 195.

⁴¹ Sz.n., „Internationale Club van Studeerenden”, *Vivos Voco*, 1935. június 21., 211.; Sz.n., „Internationale Club van Studeerenden”, *Vivos Voco*, 1936. június 19., 233.

Az első, őszi szemeszterre tervezett előadások témáját az Unitas diákegyesület újságja közzé is tette. Tudományos előadások (zurnalisztikai, jogi, művészettörténeti stb.) szervezése mellett a külföldi diákok maguk is tartottak beszámolókat hazájukról. Egy dél-afrikai hallgató vetítéssel egybekötve beszélt a hazája életéről, egy német diák az otthoni diákéletéről kívánt beszámolni.⁴² Magyar témák is előjöttek, ahogy arról az Utrechtsch Nieuwsblad című utrechti napilap 1933. április 6-ai számában részletesen írt. A Stipendium Bernardinum egyik ösztöndíjasa, Egressy Lajos Hongaarsche Toestanden (Magyar viszonyok) címmel tartott előadást április 5-én a városháza alatt található Raadskelder nevű étteremben, ahol a Nemzetközi Diákklub ekkor már 1930 tavasza óta csütörtökönként összejött.⁴³ Az előadás egyik fő témája a magyar oktatás volt, melyet az előadó igyekezett a holland rendszerrel összehasonlítva bemutatni. Emellett szó esett a trianoni döntés következtében elveszített területekről, a magyar egyesületi életéről, az újonnan megjelenő nemzetiszocialista/fasiszta diákszövetségekről, a korábbi évek politikai történéseiről (Kun Béla kommunista hatalomátvétele, király nélküli királyság, Horthy kormányzósága, a magyar nyelv urál-altáji eredete stb.).⁴⁴ Egressy Lajos maga később a diákklub vezetőségében is feladatot vállalt.⁴⁵ Néhány évvel később Tarnóczy Imre neve bukkan fel a vezetőségben mint ab-actis fiscus (első titkárkincstárnok), ami igen jelentős pozíció volt, hiszen gyakran a diákszövetség elnökének helyetteseként is szolgált. Tarnóczy beiktatásával egy időben jelent meg A. C. W. Korevaar neve is, aki assessor (vezetőségi tag) volt a Nemzetközi Diákklubban.⁴⁶ Bár ő maga holland volt, a klub célkitűzéseivel nem ellenkezett holland diákok belépése, sőt, kifejezetten támogatták is azt. Adriaan Korevaar egy kis Rotterdam melletti faluból, Molenaarsgraafból származott, Forróval egyazon évben érkezett az utrechti egyetemre és kezdte meg egyetemi tanulmányait a bölcsész- és természettudományi karon társadalomföldrajz szakon.⁴⁷ Talán a nemzetközi diákklubból ismerte Forró Imrét, akivel élete további részében évtizedeken keresztül szoros levelező barátságot ápolt, sőt járt Magyarországon is, illetve Forró is felkereste őt az 1960-as években hollandiai tartózkodása idején.⁴⁸

Még 1936 novemberében tüntette ki a klub H. Th. Obbink professzort a Nemzetközi Diákegyesület tiszteletbeli elnöki címével, mivel a professor a klubot 1929-es megalapításakor mint rektor nyitotta meg, és attól kezdve nagy szimpátiával követte a klub működését. A diákegyesület Pákozdy László magyar diák által készített oklevéllel ajándékozta meg Obbinkot.⁴⁹ A klub nevét 1938-ban nemzetköziről holland-külföldi diák-

⁴² Sz.n., „Internationale Club van Studeerenden”, *Vivos Voco*, 1929. október 22., 7e jaargang, no. 3, 23.

⁴³ K., „Internationale Club van Studeerenden. Diner in de Raadskelder”, *Vivos Voco*, 1930. április 1., 106.

⁴⁴ Sz. n., „Hongaarsche toestanden. Causerie door den Heer L. Egressy”, *Utrechtsch Nieuwsblad*, 1933. április 6, Vierde Blad, 13.

⁴⁵ Sz. n., „Internationale club van studeerenden”, *Utrechtsch Nieuwsblad*, 1933. november 18., 11.

⁴⁶ Sz. n., „Internationale club van studeerenden”, *Utrechtsch Nieuwsblad*, 1936. január 22., Derde Blad, 11.

⁴⁷ Sz. n.: *Het Utrechtsche studentenalmanak voor het jaar 1933...*, 484.

⁴⁸ TtREL I.27. b. 136. Forró Imre levele Záborszky János hollandiai nyugalmazott lelkésznek, Kenderes, 1962. november 15.

⁴⁹ Sz.n., „Internationale club van studeerenden”, *Utrechtsch Nieuwsblad*, 1936. november 5., Derde Blad, 10.

klubra változtatták, mivel a nemzetközi szó – ahogy az újság írta – sok félreértésre adott okot. Az új nevű klub vezetőségében továbbra is voltak magyarok: Tarnóczy Imre pénztáros és Czeglédy Károly vice-ab-actis-ként (elsőtítkárhelyettes) tevékenykedett.⁵⁰

Forrót is nagyon érdekelte az egyesületi élet. Hazaküldött utrecht-i beszámolójában részletesen kitér az egyetemi egyesületekre. Megemlíti, hogy mintegy 20 diákegyesület létezik, és ezekből öt a teológusoké, de ezen felül is vannak az egyes karoknak is egyesületei. Részletesen ír a legrégebb utrecht-i egyesületről, az Utrechtsch Studenten Corps-ról, amely legalább 450 taggal és nagy hagyományokkal bír, sokszor – ahogy Forró fogalmaz – „hóbortos” diáktudományokkal, mint az új tagok hajának leborotválása. Ide főleg a gazdag diákok irakoztak be. Demokratikusabbnak tartja az Unitas Studiosorum Rheno-Traiectina egyesületet, ahol nincsenek durva beavatási rituálék. Bár nők is lehetnek tagjai a legtöbb egyesületnek, mégis volt külön utrecht-i női diákegyesület is (Utrechtsche Vrouwelijke Studentenvereniging). Mellettük vannak nagyobb vallásos egyesületek, melyeknek saját épületeik vannak, léteznek még politikai színezetű egyesületek (szociáldemokraták), illetve szakok szerinti is. Megemlíti, hogy ő is tagja a nemzetközi diákokat egyesítő Nemzetközi Diákklubnak, amelyet tarka, színes társaságként ír le.⁵¹

Forró neve a Diákklub új tagjaként 1933. április 5-én jelenik meg, azon a napon, amikor Egressy tartotta az előadását a magyar diákletről.⁵² 1933. április 23-ra szervezett a Nemzetközi Diákklub kirándulást a holland virágmezőkre, melyen a magyarok közül Egressy Lajos és Forró Imre vettek részt. Forró családi hagyatékában megtalálhatók azok a fotók, melyek közül többet az utrecht-i levéltárban is őriznek.⁵³ A levéltári anyagból kiderül, hogy a nemzetközi diákok szervezett úthoz csatlakoztak. A kirándulás Leidenből indult, ahol a város nevezetességeit is megtekintették (Rapenburg, egyetem, botanikus kert), majd Noordwijckben megálltak a tengernél. Talán Forró lehetett köztük az a magyar, aki életében először látta a tengert, és Thalassa, Thalass! kiáltással még a vizet is megkóstolta, hogy valóban sós-e.⁵⁴ A kirándulás a virágmezőkön keresztül folytatódott Haarlem és végül Amszterdam felé, majd este Utrechtbe érkeztek vissza.⁵⁵ A heti rendszerességgel megtartott Diákklub üléseken 1933. november 16-án Forró is felszólalt, és kérte, hogy néhány külföldit mutassanak be holland családoknak, mert így megismerkedhetnének a holland családi élet szokásaival. A jegyzőkönyvvezető feljegyzése szerint ez kivitelezhetetlen, mivel a holland diákok általában szobákat bérelnek, a családjaik pedig a városon kívül laktak.⁵⁶ A holland forrásokban legközelebb 1935. február 16-án említik Forró nevét, aki részt vett Vogelsang professzor vezetésével

⁵⁰ Sz.n., „Nederlandsch-Buitenlandsche Studentenclub”, *Utrechtsch Nieuwsblad*, 1938. március 23., Derde Blad, 10.

⁵¹ FORRÓ, „Levél...”, 5–6.

⁵² HUA Nummer toegang 780, Inventarisnummer 1177, Knipselboek van de Internationale Club van Studeerenden Utrecht, 1929–1940, 1933. április 5.

⁵³ Uo. 1933. április 23.

⁵⁴ Uo.

⁵⁵ Uo.

⁵⁶ Uo. 1933. november 16.

az amszterdami Rijksmuseumba szervezett kiránduláson, ahol megtekintették a holland festészet remekműveit, többek között Rembrandt festményeit is. A kiránduláson Forró mellett több magyar is részt vett Fáber-Kovács Gyula, Czeglédy István, Egressy Lajos, Pákozdy László, Tarnóczy Imre.⁵⁷ Április 10-én egyik diáktársuk, W. Naarding lakásába látogattak teára. Naarding egy Amszterdamban lakó holland barátját hívta meg, hogy Magyarország politikai és gazdasági történetéről tartson előadást. Az itt készült fotó és beszámoló tanúsága szerint Forró Imre, Tarnóczy Imre, Czeglédy István és Egressy Lajos voltak jelen. A Diákklub jegyzőkönyve szerint a magyaroknak nem igazán tetszettek az itt hallottak, és ennek egyikük hangot is adott. Az este végül kellemesen, közös zenéléssel folytatódott, Czeglédy István csellón játszott.⁵⁸ 1935. december 3-án Tarnóczy Imre szervezésében a Nemzetközi Diákklub Amszterdamba látogatott, ahol egy gyémántcsiszoló műhelyt és a Heineken sörgyárat keresték fel. Forró mellett Fáber-Kovács Gyula és Pákozdy László is a résztvevők között volt.⁵⁹ Forró 1936. március 6-án előadást tartott a Diákklubban Magyarországról 1920 után címmel.



18–19. kép. Nemzetközi Diákklub tagjai Noordwijkben a tengerparton. 1933. április 23.

A Diákklub feljegyzése szerint a háború utáni állapotokról beszélt, amit a hallgatóság köréből élénk eszmecsere követett.⁶⁰ 1936. május 9-re Utrechthez közeli falvakba látogattak el a Nemzetközi Diákklub tagjai. Groenekanban egy virág- és fakertészetet, míg Maarsenben egy tehenészetet kerestek fel. Az utóbbi gazdánál a sajtókészítés rejtelseibe is beavatták őket. A kirándulásról fényképek is készültek, melyeken Forró Imre – maga is gazdálkodók gyermeke – nagy érdeklődéssel hallgatta a holland parasztgazdák beszámolóját. A Diákklub feljegyzése szerint a magyarokat a második gazdaságban különö-

⁵⁷ Uo. 1935. február 16.

⁵⁸ Uo. 1935. április 15.

⁵⁹ Uo. 1935. december 3.

⁶⁰ Uo. 1936. március 6.

sen egy csődör érdekelte, a ló vágója és ugratása nagy tetszést aratott a körükben.⁶¹ Forró utolsó kapcsolata a Diákklubbal már hazaérkezése utánra tehető. 1936. október 14-én küldte üdvözetét egy levelezőlapon Hoekmannak, a diákklub elnökének, és további sok sikert kívánt a klub működéséhez.⁶²



20. kép. Nemzetközi Diákklub tagjai autóbusszal úton a virágmezők felé. 1933. április 23.



21–22. kép. Nemzetközi Diákklub tagjai Utrechtben

Voetius Diákegyesület

Míg a Nemzetközi Diákklubban való tagság inkább a szórakozást, a holland és más kultúrákkal való megismerkedést segítette elő, Forró több más magyar teológustársáshoz hasonlóan tagja lett egy szakmai/világnézeti alapon létrejött diákegyesületnek,

⁶¹ Uo. 1936. május 9.

⁶² Uo. 1936. október 14.

a Gereformeerde Theologen Studentenvereniging Voetius-nak (Református teológusok Voetius diákegyesülete). Ezt az egyesületet 1899-ben alapították a holland Hervormde Kerkhez tartozó, nagyrészt (de nem kizárólag) teológus hallgatók, akik a Hervormde Kerken belül létrejött Gereformeerde Bond irányzathoz kötődtek.⁶³

Néhány évvel az egyesület alapítása után létrejött egy másik, nagyon hasonló teológiai elveket valló egyesület, melynek a szándékai mások voltak. Ez az új egyesület a nem gerfomeerd hitelveket valló diákokat akarta gerefomeerd irányba terelni, tehát egyfajta evangelizációs célkitűzést fogalmazott meg. A második egyesületet 1903-tól Voetius B-nek nevezték.⁶⁴ A diákegyesület a nevét a 17. század legnagyobb hatású utrechti teológusától, Gisbertus Voetiustól (1589–1676) kölcsönözte. Voetius neve a magyar diákok körében is ismert volt a peregrinatio academica révén. Az utrechti professzor diákjai közé tartozott többek között Apáczai Csere János is.

Magyarok az egyesület alapítása után húsz évvel kezdtek belépni a diákszövetségbe. A két világháború közötti időszakban Utrechtben tanuló 35 Stipendium Bernardinum ösztöndíjasból 26-an lettek a Voetius tagjai.⁶⁵ Forró nem sokkal Utrechtbe érkezése után, még 1932-ben lett tag.⁶⁶ Itteni tevékenységéről viszonylag keveset tudunk, de a diákegyesületben tartott előadása Segesváry Lajossal való összetűzéshez vezetett (lásd alább).

Kapcsolat a professzorokkal

Forrónak feltűnt, hogy bár a diák és tanár közötti távolság Hollandiában is megvan, de ezen a professzorok a fogadóórák (hollandul spreekuur) tartásával próbáltak enyhíteni. Ezekre az alkalmakra hetente egyszer került sor a professzorok lakásán, ahol a diákok felkereshették őket ügyes-bajos dolgaikkal vagy tudományos kérdéseikkel is.⁶⁷ Nagyon érdekes Forró megmaradt irataiból látni, hogy a holland professzorok milyen közvetlen kapcsolatot alakítottak ki a magyar diákokkal, akár magánügyekben is. Forró egyik holland professzornak írt leveléből az derült ki, hogy Obbink professzor megbízta, hogy intézze el neki az Algemeen Weekbladra való előfizetést 1936. november 1-ig,

⁶³ J. H. VAN DE BANK, „Theologia reformata. 'Voetius' in de jaren 1899–1930”, in *Cantemus voetiani! 1899–1999. Geschiedenis van 100 jaar studentenleven binnen de Gereformeerde Theologen Studenten Vereniging 'Voetius te Utrecht* red. J. H. VAN DE BANK, A. J. MENSINK, C. C. DE VREUGD (Zoetermeer: Boekencentrum, 1999), 9–10.

⁶⁴ Uo., 19.

⁶⁵ István L. TŰSKI, „Voetius en de Hongaren”, in *Cantemus voetiani! 1899–1999. Geschiedenis van 100 jaar studentenleven binnen de Gereformeerde Theologen Studenten Vereniging 'Voetius te Utrecht*, red. J. H. VAN DE BANK, A. J. MENSINK, C. C. DE VREUGD, 34–44 (Zoetermeer: Boekencentrum, 1999), 35–37.

⁶⁶ C. C. de VREUGD, „Leden der G. T. S. V. 'Voetius' vanaf 1899 tot 1999 naar jaar van aankomst”, in *Cantemus voetiani! 1899–1999. Geschiedenis van 100 jaar studentenleven binnen de Gereformeerde Theologen Studenten Vereniging 'Voetius te Utrecht*, red. J. H. VAN DE BANK, A. J. MENSINK, C. C. DE VREUGD, 34–44 (Zoetermeer: Boekencentrum, 1999), 118.

⁶⁷ FORRÓ, „Levél...”, 6.

ezzel kapcsolatban 6,60 guldent utalt át.⁶⁸ Látunk továbbá fotókat arról, hogy a professzorok a bernardista diákoknak összejöveteleket rendeztek, Forró magángyűjteményéből maradt fenn fénykép, melyen Cramer professzornál gyűltek össze a Stipendium Bernardinum diákjai egy teadélutánra.



23. kép. Teaeestély Cramer professzornál, Forró Cramer jobbján ül

A Stipendium Bernardinum a beteg diákok ellátásáról is gondoskodott. Forró az egyik professzornak (talán a Stipendium Bernardinum kuratóriumi elnökének) írt levelében 9,25 guldenről küldött számlát. Részletesen felsorolja a kifizetett tételeket: háromszor költött taxira és telefonra 1,50 guldent, két kötszerre, gyógyszerekre, steril vattákra 3 guldent; két üveg borra, 1 üveg mézre 2,25 guldent; a szállásadónőjének különféle dolgokra 2,50 guldent. A két utolsó tételről számlát küldött, a telefont, a taxit és a gyógyszereket Tarnóczy Imre fizette ki, mert Forró nem tudott járni. Ezek a kiadások még a kórházi felvétele előtt keletkeztek.⁶⁹

Érdekes adalék Forrónak az egyik holland professzorhoz írt leveléből, hogy október 20-án a magyar bernardinerek Czeglédy István vezetésével egy memorandumot állítottak össze a magyar református egyház konventjének, miszerint 1936-ban az utrechti egyetem 300, a Stipendium Bernardinum pedig 175 éves, amelynek segítségével sok magyar tanult Utrechtben. Jó lenne, ha magyar részről valaki ebből az ünnepélyes alka-

⁶⁸ TtREL I. 27. b. 140. d. Forró Imre levele egyik holland professzorának, Utrecht, 1935. november 6.

⁶⁹ Uo. Forró Imre levele egyik holland professzorának, Utrecht, évszám nélkül, valószínűleg 1936. tavasz–nyár.

lomból képviselné a magyar református egyházat, egy olyan ember, aki ismeri a holland viszonyokat, és még mindig kapcsolatban van az utrechti teológia és a Stipendium Bernardinum vezetőivel. Az ösztöndíjasok a konventnek írt levelükben azt is felvetették, hogy egy egyszerű emlékkő elhelyezése az egyetem épületén szép és tartós példája lenne a magyar egyház és az egykori diákok hálájának. Forró holland professzorával közölte, hogy még nem kapott választ, de még nem is telt el olyan sok idő a levél elküldése óta. Közben beszélt Obbink professzorral, akinek az a véleménye, hogy az egyetemi és a Stipendium Bernardinum ünnepeit nem egyszerre kellene tartani. Egyrészt, mert így azt az érzetet keltené, hogy a Stipendium Bernardinum csak függeléke a nagyobb ünnepnek, másrészt az egyetemi ünnepi programban nincsen már hely a Stipendium Bernardinum ünneplésére. Az egyetemi ünnepek idejét 1936. június 22–26-ra szervezik, ez már elég késői a Stipendium Bernardinum diákjainak, akik május végén, június elején hazautaznak Utrechtből. Az ösztöndíj ünnepeének tehát májusban, vagy a következő októberben kellene megvalósulnia, viszont ősszel már új ösztöndíjasok jönnek. A másik probléma a finanszírozás, mivel a végrendelet szerint a pénzt csak a diákokra, és nem ünneplésre lehet költeni, melynek költsége 600 gulden körül lenne. Obbink Noordzij professzor nélkül, aki a következő évben az ösztöndíjbizottság elnöke lesz, nem akar döntést hozni. Forró kéri a címzett professzort, hogy vegye kezébe az ünnepség irányítását, a magyar konvent pedig remélhetőleg küld egy emléktáblát és képviselteti magát.⁷⁰ A levélből tehát jól látszik, hogy a magyar peregrináció szimbólumává vált utrechti emléktábla ötlete az ösztöndíjas magyar diákok kezdeményezésére készült el.

Franekeri peregrináció kutatása

Forró holland–magyar egyházi kapcsolatok iránti érdeklődése – önéletrajza szerint – utrechti tartózkodása harmadik évében kezdődött.⁷¹ Talán erre az évre datálható Obbink professzorhoz írt keltezés nélküli levele, melyben arról számolt be, hogy a holland–magyar teológiai kapcsolatokkal szeretne foglalkozni. Munkáját kezdené Eras-musszal, ezt követné a magyar peregrináció és végül a Stipendium Bernardinum története. Kitérne a Vrije Universiteitre és Kampenre is. Érdekes megjegyzése, miszerint örül annak, hogy a Stipendium Bernardinumon keresztül egy másfajta szellem is eléri Magyarországot, mint ami a Vrije Universiteitén uralkodik. Kéri a professzort, hogy munkájával kapcsolatban fogalmazzon meg építő kritikát. Azt is leírja, hogy az ötlet két évvel korábbi teaestén született, amikor is Obbink professzor sajnálatát fejezte ki, hogy nem lehet semmit tudni a Hollandiában tanult diákok további sorsáról.⁷²

⁷⁰ Uo. Forró Imre levele egyik holland professzorának, Utrecht, 1935. november 6.

⁷¹ TtREL I. 27. b. 142. d. Forró Imre német nyelvű önéletrajza. 1936. március 24.

⁷² TtREL I. 27. b. 140. d. Forró Imre levele Obbink professzornak, évszám nélkül.

A franekeri kutatásba hamarosan bele is kezdett. Egyik leveléből kiderül, hogy a nevén nem nevezett címzettnek megköszöni, hogy az utrechti egyetemi könyvtáron keresztül hozzájuthat franekeri levéltári anyagokhoz, továbbá kéri, hogy az *Acta en Resolutie* két kötetét tegyék számára elérhetővé. Ha ezekkel végzett, akkor az utrechti könyvtáron keresztül fog újabb anyagokat kérni.⁷³

Első kutatási anyagáról Van Rhijn professzor mondott véleményt még 1936-ban. A Stipendium Bernardinum kurátorai szerint nem ebben az irányban kellene a munkáját tovább folytatnia, hanem egy olyan könyvnek kellene készülnie, amelyben a holland–magyar egyházi és a holland–magyar teológiai kapcsolatokat vizsgálja. A kézirat első részében például sok fordítás van Kempis Tamás Krisztus követése munkájából, túl sok a leíró rész Kempisről és Erasmusról is. A professzor szerint a könyvben nem kell az egész holland–magyar egyházi és teológiai kapcsolatot bemutatni, hanem egy dologra kellene csak koncentrálni, például Kempis magyar nyelvű kiadásaira. Itt egy-egy kiegészítést meg lehet tenni a fordítókról és jelentőségükről, de fölösleges Kempis és Erasmus szellemiségét ismertetnie, mert az csak a korábbi szakirodalom ismétlése lenne. Azt javasolta, hogy ehhez hasonló módon kellene Erasmus magyar kapcsolatait is bemutatni. A professzor azt ajánlotta, hogy nézze meg alaposan, mit írt Van Veen a Stipendium Bernardinumról, majd ezután jöhetnek a 17–19. századi adatok. A levéltári anyagok összegyűjtésére biztatta Forró, melyek egy későbbi kutatáshoz jó alapot biztosíthatnak. Egy ilyen könyvbe fel lehetne venni az évszámokat, a beiratkozott diákok neveit és a végén egy irodalomlistát. Mostani kutatásához azt javasolta Van Rhijn, hogy csak anyagot gyűjtsön, de ne írjon hozzá tanulmányt. Ez azért is szükséges, mert a holland nyelvtudása ehhez még nem elégséges. A professzor azt is felvetette, hogy kereshetne esetleg valakit, aki tud a holland fogalmazásban segíteni. További kritikai megjegyzése, hogy a szövegben túl sok a rövidítés. A bevezetője az előszó ismétlése több helyen. Az előszó a köszönetnyilvánítás helye, a bevezetőben kizárólag a kutatásáról kellene írnia.⁷⁴

Forró Van Rhijnnek írt válaszában megígérte, hogy Erasmusszal tovább fog foglalkozni, de nem nagyon érti, mi legyen az új módszer, amivel fel tudja dolgozni a szövegét. A témában nem akar eredetiségre törekedni, nem akar új problémát felvetni, hanem egy szisztematikus összefoglalást és áttekintést kíván a kérdéstről adni a további kutatás érdekében, mert jelenleg senki nem tudja ezt áttekinteni, és emiatt fordul elő sok ismétlés. Példaként hozza a franekeri névsorok többszöri kiadását, mivel nincsenek repertóriumok, így a szerzők esetleg nem ismerték a korábbi publikációkat. Kérdés, hogy egyáltalán van-e valaki, aki egyaránt otthon van a magyar és a holland szakirodalomban. Az anyag ugyanis nagyon szét van szórva, nehéz megtalálni.⁷⁵

⁷³ Uo. Forró Imre levele ismeretlen címzettnek, Utrecht, 1935. november 19.

⁷⁴ TtREL I. 27. b. 137. d. Van Rhijn professzor levele Forró Imrének, Utrecht, 1936. március 28.

⁷⁵ TtREL I. 27. b. 140. d. Forró Imre levele Van Rhijn professzornak, évszám nélkül, valószínűleg 1936. március–április.

Forró közben hazatért Magyarországra, de a kutatást és Van Rhijn professzorral való levelezést nem hagyta abba. Önéletrajzából tudjuk, hogy 1936 tavaszán megbetegedett, így a hollandiai kutatása nem folyhatott úgy, ahogy eredetileg tervezte. 1936 őszén Van Rhijnnek viszont már arról számolt be, hogy jobban van, most már naponta tud dolgozni. A levéltári anyag egy részét már legépelte, reméli, hogy tovább tud majd haladni. A névlistát és a disputációkat Tarnóczy már legépelte Utrechtben, a többit Forró próbálja megcsinálni. A tartalomjegyzék kicsit más, mint amit még Utrechtben a professzoránál hagyott. A bevezetőben próbál a peregrináció, és különösen a franekeri peregrináció mibenlétéről írni, reméli, hogy így egy összefüggőbb történelmi bevezető lesz. Minden egyes fejezethez külön kisebb szövegrész megírását tervezi 1-1,5 oldalban. Kérdezi, hogy hollandul írjon, vagy tekintettel a magyar közönségre magyarul, illetve érdeklődik, hogy mikor lenne lehetőség ennek a munkának a kiadására. Mindenesre elkészült dolgozatát a Stipendium Bernardinum kuratóriumához fogja leadni. A hollandul írt részbe röviden ír egy-két magyar mondatot, többre nincs szükség. A latin szöveghez semmilyen tartalmi összefoglalót nem tervez, mivel azt a nyelvet mindenki érti, illetve ez nagyon megnövelné a szöveg hosszát. A munkát forráskiadásnak, és nem fordításnak tervezi. Ennek ellenére egy rövid cím állhatna a latin mellett, a kérdése, hogy ez milyen nyelven legyen.⁷⁶

A franekeri peregrinációról készülő dolgozatát valamikor 1936 őszén plágium vádja érte. Forró élete későbbi szakaszában írt szövegében az esetet egyik diáktársa irigysége miatti lejáratásnak vélte. Még utrecht tartózkodása idején a Voetius diákegyesület B szekciójában kellett előadást tartania Magyarországról és a magyar református egyházzal. Az utrecht magyar peregrináció történetét kutató – és abból később Debrecenben doktori címet szerző – Segesváry Lajos az A szekcióban tartott előadást ugyanarról, de úgy gondolta, hogy mindkét szekcióban ő mutathatná be a témát. Forró viszont régóta készült az előadásával, és nem akarta átengedni Segesvárynak a saját szekcióját, ezért Segesváry bosszúból plágiummal vádolta meg Forró Révész Imre debreceni teológiai tanáránál.⁷⁷

Egy ilyen ügyet természetesen ki kellett vizsgálni. A plágiumvád tulajdonképpen azon alapult, hogy Forró a már korábban publikált franekeri névsort vette át Hellebrant Árpád munkájából. Forró Kállay Kálmán és Révész Imre professzoroknak megírta, hogy Van Rhijn professzortól kapott levelet, melyben az áll, hogy Kállay és Révész elvállalták Forró munkájának összehasonlítását Hellebrant munkájával. Forró azt javasolta, hogy elég a kézírata első fejezetét megnézni, mert abban van a névsor, Hellebrant egyébként sem közölt mást. Ahogy az anyaga készen van, körülbelül még két hónap, mert még korrigálni, gépelni kell, és tárgymutatót kell hozzá készítenie, akkor azt eljuttatja professzoraihoz.⁷⁸

⁷⁶ TtREL I. 27. b. 137. d. Forró Imre levele Van Rhijn professzornak, Kenderes, 1936. szeptember 12.

⁷⁷ TtREL I.27. b. 142. d. Zeer persoonlijk woorden tot de „geschiedenis van het handschrift „Hongstudenten aan de Franeker Academie”, évszám nélkül.

⁷⁸ TtREL I. 27. b. 137. d. Forró Imre levele Kállay Kálmánnak és Révész Imrének, Kenderes, 1937. február 25.

Kiderült, hogy a vád alaptalan volt – Forró megragalmazták –, és ez alól Révész mentette fel. Ugyanakkor Révész „ítélete” nem volt egyértelműen pozitív. Nem értette, hogy miért törekszik Forró a nevek betűhív átíratára. Forró válaszában kitért arra, hogy forráspublikációt készít, így mindenképpen szükséges a nevek forrásokban megjelenő formáját közölni, akkor is, ha azok helyesírási hibákat tartalmaznak. Révész másik észrevétele a Forró által adott címre vonatkozott, melyben a Monumenta szót használta, és ezt a professor túl büszkének vélte, miközben Forró a Monumenta szó alatt emléket értett. Forró a dolgozatának adott latin címben a munka sorozat jellegére utalt, mellyel csak a következő diáknemzedékek figyelmét kívánta felhívni a hollandiai levéltárakban található forrásanyagra, és ösztönözni akarta őket a sorozat továbbvitelére. Révész viszont úgy vélte, hogy egy ilyen sorozat elindítására Forró nem hivatott. Forró ez a megjegyzés nagyon bántotta, levelében azt is megfogalmazta, hogy Révész óráin nem kapott kellő felkészítést a tudományos módszertani kérdésekben, illetve felháborodását fejezte ki Révész vele szemben tanúsított viselkedése miatt.⁷⁹ Révész nem maradt adós a válasszal. Próbálta csendesíteni Forró haragját, ugyanakkor felhívta a figyelmét, hogy két másik diák, akik az ő hallgatói voltak komoly egyháztörténet-írói munkásságot végeznek.⁸⁰ Forró egy békülő hangú levelet küldött Révésznek, melyben leírta, hogy úgy vádolta meg valaki plágiummal Van Rhijn professzornál, hogy a kéziratát nem ismerhette, mivel azt csak hazatérve kezdte el legépelni. Utrechtben természetesen tudták, hogy mivel foglalkozik. Magyarországra hazaérkezve segédlelkészként kezdett el szolgálni, de megbetegedett, az orvosok 8-10 havi pihenést írtak elő neki. Gyógyulása után az őt helyettesítő lelkész viszont csak hosszas huzavona után adta vissza Forrónak a kenderesi segédlelkészi helyét. Révész ítélete és az otthoni helyzet is nagyon megviselte, ezért reagált olyan indulatosan Révész megállapításaira.⁸¹

Az ügy mégsem jutott nyugvópontra. Forró ugyanis levelet kapott Van Rhijn professzortól december 20-án, melyet nem hagyott válasz nélkül. Van Rhijn természetesen levelezett a debreceni professorokkal, ennek a levélváltásnak az eredménye viszont meglepte Forró, mivel nem értette, hogy mi történt a holland professor és a debreceniek közötti levelezésben. Kállay professor nem lehet részese ennek a megbeszélésnek, mivel csak a tolmács szerepét töltötte be. Révész álláspontja érthetetlen, mivel ő mentette fel Forró a vádak alól, amivel Forró őszinteségét akarták kétségbe vonni. Révész részéről nagyon személyes tényezők játszottak szerepet, amelyek Forró munkájának az elutasításához vezettek. Kéri Van Rhijn professzort, hogy legyen ő a fellebbviteli fóruma és ítélje meg ő Forró igazságát. Amint készen van a kéziratával, azt elküldi neki, ha a professor válasza elutasító, akkor egyelőre nem fogja tovább folytatni a munkát. Úgy véli, hogy Van Rhijn professzonnal, és nem Révésszel dolgozott együtt. Az egészségét egyébként is nagyon megviseli ez a helyzet.⁸²

⁷⁹ TtREL II. 2. c. Dékányi hivatal iratai 34. d. Forró Imre levele Révész Imrének, Kenderes, 1937. október 6.

⁸⁰ Uo. Révész Imre levele Forró Imrének, Debrecen, 1937. december 31.

⁸¹ Uo. Forró Imre levele Révész Imrének, Kenderes, 1937. december 16.

⁸² TtREL I. 27. b. 137. d. Forró Imre levele Van Rhijn professzornak, Kenderes, 1937. december 23.

Később önéletrajzában vallott a Révésszel folytatott vitáról. Amikor ugyanis a Stipendium Bernardinum ki akarta adni Forró dolgozatát, akkor Révész nézte át, és azt írta, hogy Forró nem hivatott ennek a munkának az elvégzésére. Forró szerint viszont a professzora csak irigy volt, mert Révész helyett az utrechti Van Rhijn professzort kérte fel a bevezető megírására, és nem őt.⁸³

Az ügy végül azzal zárult, hogy Forró a kéziratát félrerakta, és évekig nem is foglalkozott vele. A franekeri kutatást végül csak sok évvel később, igen hosszú várakozás és a magyar hatóságokkal, illetve tudományos intézményekkel folytatott levelezés után tudta folytatni. Munkájának kiadására a Fríz Akadémiától kapott ígéretet, de erre végül nem került sor. Családja közreműködésével a kutatás egy része Forró halála után jelenhetett meg a *Theológiai Szemlé*ben.⁸⁴

Epilógus

Forró Imre 1930-as utrechti diákévei a fennmaradt forrásoknak köszönhetően jól rekonstruálhatóak voltak. A kint töltött négy év alatt a holland felsőoktatás elvárásainak megfelelően kiválóan elsajátította a nyelvet, első nyarat pedig Németországban töltötte, így még tovább csiszolta német nyelvtudását. Teológiai tanulmányaival is komolyan foglalkozott, önéletrajzából tudjuk, hogy a kor minden jeles utrechti professzoránál hallgatott órákat és az ösztöndíjbizottság elvárásai szerint vizsgákat is tett. A korabeli diákéletből úgyszintén kivette a részét, tagja lett két diákegyesületnek (egy társaságinak és egy szakmainak), sőt még egy holland hölgygel kötendő házasság lehetősége is felmerült.

Komoly kutatómunkába kezdett utrechti tartózkodása idején, ennek köszönhetően kapta meg a Stipendium Bernardinum ösztöndíjának negyedik évét is. Sajnos ezt a munkát végül – részben betegsége, részben az ellene felhozott alaptalan vádak miatt – csak évtizedekkel később tudta folytatni. Hatalmas anyagot gyűjtött össze, eredeti forrásokat dolgozott fel, de sajnos nyomtatásban nem jelenhetett meg végül a teljes anyag, csak annak egy kis szelete, az is Forró halála után.

Vajon mennyiben volt egyedi Forró Imre utrechti tanulmánya? Természetesen minden életút unikális, a hallgatók társadalmi állása, anyagi lehetőségei igen különbözőek, de úgyszintén eltérnek a hallgatók személyiségjegyei is. Hogy ki hogyan tud élni a számára biztosított lehetőségekkel, nagyban függ az egyéni képességektől. Forró komolyan vette a tanulmányait és a kutatását is, máskülönben szóba sem jöhetett volna, hogy meghosszabbítsa a Stipendium Bernardinum kuratóriuma az ösztöndíját. Gyenge egészsége miatt sajnos ezt a kutatást nem tudta diákévei alatt befejezni, de nyugdíjazása

⁸³ TtREL I.27. b. 142. d. Zeer persoonlijke woorden tot de „geschiedenis van het handschrift „Hongstudenten aan de Franeker Academie”, évszám nélkül.

⁸⁴ FORRÓ Imre, „Magyar diákok Hollandiában a 17. és 18. században. Adatok a Franekeri Egyetemen tanult magyar diákokról 1623–1794”, *Theológiai Szemle*, 2(1989): 93–109.

után újból lelkesen folytatta a félbemaradt munkát. Látjuk, hogy a diákegyesületi életbe is bekapcsolódott, Hollandiában ez volt (és a mai napig ez) a társas/baráti kapcsolatok kibontakozásának a színhelye. Ha a vele együtt Utrechtben tanuló magyarokkal hasonlítjuk össze a tanulmányi idejét, sok hasonlóságot vehetünk észre, hiszen a magyar kör meglehetősen összetartó volt. Az életpályákban a nagy különbségek majd hazatérve, a munka világában mutatkoznak meg. De ezek a különbségek, tudjuk, nem mindig csak a tehetségből és szorgalomból adódtak...